

РЕФЛЕКСИВНИЙ СТИЛЬ ЯК МЕТАКОГНІТИВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Ільницький Володимир Олегович¹, Каламаж Руслана Володимирівна²

¹ Аспірант кафедри психології Національного Університету «Острозька Академія», м. Острозь (Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3590-1004>

² Доктор психологічних наук, професор, проректор з навчально-виховної роботи Національного Університету «Острозька Академія», м. Острозь (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2051-0732>

UDC: 159.955.4:[378:32-047.22]

АНОТАЦІЯ

У статті представлено теоретичне обґрунтування ролі рефлексії як метакогнітивного чинника формування політичної компетентності студентської молоді та аналіз емпіричного дослідження особистісного рефлексивного стилю розв'язання проблемно-конфліктної ситуації студентів (n=93 особи). Встановлено такі особливості стильових проявів, як переважання у досліджуваній вибірці конструктивно-деструктивного рефлексивного стилю, що проявляється у наданні переваги зовнішній активності, спрямованій на розв'язання проблеми, порівняно з внутрішньою активністю, мета якої – не лише зрозуміти своє місце в проблемно-конфліктній ситуації, а й змінити ставлення до неї. Доведено, що означені особливості можуть впливати як на процеси політичного самовизначення студентської молоді, так і на їх політичну компетентність.

Ключові слова: рефлексія, метакогніція, стиль, політична компетентність, політичне самовизначення.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціалізації метакогнітивна компетентність є важливим чинником сприйняття та переробки інформації й усвідомленого прийняття рішень суб'єктом. У царині політичної поведінки метакогнітивна компетентність має потенціал, щоб вплинути на переконання та дії суб'єкта й не дозволити йому стати заручником різних політичних технологій. У системі метакогніцій ключове місце займає рефлексія як суттєвий фасилітатор (полегшувач) метакогнітивних процесів. Значну роль відіграє здатність людини правильно оцінити й застосувати свої власні ресурси, сильні й слабкі боки своєї особистості, свою здатність впливати на соціально-політичні процеси, брати участь у прийнятті суспільно-важливих рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. М.

Вебер та К. Кьохлер у своїй публікації (Weber, Koehler, 2017) стверджують, що «готовність громадян брати участь у політичному житті держави залежить не лише від фактичних політичних знань, а передусім від їх суб'єктивного сприйняття компетентності». Вони зауважують, що різні теорії демократії мають спільний ідеал: усі вони опираються на широко інформованого, раціонально мислячого та політично обізнаного громадянина. Відповідно громадяни потребують ґрунтовних політичних знань, щоб усвідомити власні політичні інтереси та успішно досягати їх шляхом ефективної участі. Однак фактичний рівень знань громадян щодо політичних питань та інститутів, відповідно до аналізу згаданих вище дослідників, у більшості західних демократій відзначається постійно низьким рівнем. Як свідчать результати досліджень українських учених, подібне

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Volodymyr Ilynytskyi, Ruslana Kalamazh

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

можна стверджувати й стосовно українських громадян (Центр Разумкова, 2017 : 4-13). Однак парадокс стабільності західних демократичних систем пояснюють тим, що «політична участь громадян не визначається їх фактичними знаннями, для вирішення політичних питань вони використовують евристики та інформаційні ярлики», «однак при цьому, щоб уміти хоча б дискутувати з політичних питань, достатньо бути у цих питаннях хоча б трохи обізнаними» (Weber, Koehler, 2017). Це явище називають «ілюзією знань». Тобто, якщо йдеться про політичну царину, то люди зазвичай виявляють тенденцію до завищення реальної картини щодо своїх політичних знань і діяти, опираючись на те, що вони, на їхню думку, знають, а не на те, що вони знають насправді.

Із політичною участю громадян тісно пов'язане *суб'єктивне сприйняття ними своєї політичної компетентності*. Тобто, люди не братимуть у ній участі, якщо не будуть упевненими, що зможуть це робити, якщо недовірятимуть своїм політичним знанням.

Протилежним поняттям до *відчуття політичної некомпетентності* є *ілюзія знання*. У цьому випадку громадяни відчують себе достатньо обізнаними у політичних питаннях, хоча інколи їм може не вистачати фактичних знань, необхідних для прийняття обґрунтованих рішень. Таку невідповідність між сприйнятою та фактичною компетенціями можна вважати несприятливим чинником для масового прийняття політичних рішень. Якщо фактичні знання не настільки адекватні, як про це думають громадяни, вони ризикують діяти не найкращим чином відповідно до власних інтересів. Крім того, ілюзія знань може заважати громадянам у пошуку додаткової інформації, що стосується політичних питань, оскільки вони вже відчують себе достатньо поінформованими.

Отже, ілюзорне знання – це 1) «знання, яке не піддається рефлексії (або супроводжується лише частковою рефлексією), тобто позбавлене критичного ставлення до нього» (Тихомирова, 2013); 2) «неповне, викривлене, спотворене несистематизоване знання, не розмежоване на «вже знаю» та «щойно вивчив»» (Августюк, 2016 : 20).

Щоб ілюзорне знання було сприйняте як ілюзія, необхідна наявність неілюзорного рефлексивного знання, тобто знання з розряду метакогніції. До метако-

гнітивних знань включають *знання про себе та інших* (про власну мотивацію, ідентичність, самосвідомість, універсальні знання про людську взаємодію); *знання про задачу* та її контекст; *знання про стратегію* та *процедурні метакогнітивні знання* (про те, як здійснювати метакогніції) (Найдьонова, 2014). Таким чином, метакогнітивне знання полегшує процес включення молоді в соціально-політичні взаємодії, що супроводжуються «розпізнанням позитивної та негативної спрямованості дій інших індивідів, з'ясуванням ступеня близькості чи віддаленості їх соціальної позиції від тієї, яка визнається як «своя» (Зубок, 2012). Це яскраво можна простежити на прикладі формування політичної ідентичності.

Як зазначає О.Кірієнко, «ідентичність є ознакою «входження» індивіда у соціальну позицію. У зв'язку з цим політичну ідентичність слід розглядати як конкретний випадок соціальної ідентичності, що є одночасно як раціональною, так і рефлексивною, адже людина, яка займає будь-яку статусну позицію, повинна не лише оцінювати власну позицію та систему поглядів, а й співвідносити їх із позиціями інших індивідів та груп, що є політичними суб'єктами» (Кірієнко 2016 : 11).

У своєму дослідженні Т. Золхауг стверджує, що знання, самоефективність та мотивація є ключовими змінними компетентності, які необхідно розглядати в комплексі (Solhaug, 2006). Автор зауважує, що підвищення самоефективності студентів у сфері політики (у зарубіжних дослідженнях її зазвичай називають «internal political efficacy» – «інтернальною політичною ефективністю») може мати суттєве значення для розвитку громадянської компетентності всіх учасників освітнього процесу. Встановлено, що самоефективність у зв'язку із її опосередкованим ефектом мотивації є значно сильнішим предиктором майбутньої політичної участі, ніж, наприклад, знання. При цьому знання є сильнішим предиктором толерантності. Автор також висловлює думку, що термін «інформований громадянин» («informed citizen») передусім означає те, наскільки громадянин у чомусь обізнаний, тоді як «діючий громадянин» («capable citizen») – це громадянин, достатньо обізнаний для виявлення доступних цілей своєї громадянської активності та впливу.

Загалом у зарубіжній і вітчизняній психологічній та політологічній науці дослідники зверталися до різноманітних знань і навичок, які вважаються життєво необхідними у питаннях демократії. Так, замість терміна «знання» було уведено дефініцію «компетентність» для більш ґрунтовної характеристики знань, умінь та навичок. Поняття компетентності автори розглядають поза знаннями, розуміючи останні передусім як складову політичної інформації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Метакогнітивна активність спрямовується на такі значущі для особистості сфери, як: пізнавальна активність; емоційна саморегуляція; відтворення досвіду; моніторинг середовища (А. Карпов, І. Скітєва). Саме метакогнітивна активність забезпечує здатність до саморегулювання, «усвідомлену компенсацію обмежень, визначення засобів та перспектив когнітивного та особистісного розвитку».

У зв'язку з цим, чим більше розвинуті рефлексивні здібності, тим більше можливостей має особистість для розвитку та саморозвитку. Зокрема, це стосується й розвитку особистості як суб'єкта соціально-політичних відносин. Крім того, автори зазначають, що «недостатній самомоніторинг часто призводить до недооцінки внутрішніх та зовнішніх ресурсів, а це, як відомо, знижує їх загальну оцінку і самовідчуття власної політичної суб'єктності, зневіри в можливості щось змінити, відчуження та нігілізму» (Зубок, 2012). Однак практично відсутні емпіричні дані щодо впливу метакогнітивних детермінант на політичну культуру такої активної частини юнацької молоді, як студенти. Напри-

клад, не досліджувалися можливості врахування стильової організації рефлексивної активності студентів для сприяння формуванню їх політичної компетентності.

Мета статті – теоретично обґрунтувати роль рефлексії як метакогнітивного чинника формування політичної компетентності студентів; емпірично дослідити прояв стильових особливостей розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій студентів як компонента їхньої рефлексивної компетентності.

Методологія дослідження. У нашому дослідженні ми застосовуємо принципи особистісно-діяльнісного підходу, згідно з яким реалізується погляд на рефлексію як на важливу внутрішню детермінанту ефективності діяльності, а також компетентісного та стильового підходів, згідно з якими здійснюється аналіз стильових особливостей розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій як компонента рефлексивної компетентності особистості.

У емпіричному дослідженні, проведеному нами у 2019 р., узяли участь студенти другого, третього та четвертого курсів Національного університету «Острозька академія» (усього – 93 особи). Для психодіагностичного дослідження нами було використано: методику «Особистісний стиль розв'язання -конфліктної ситуації» (О. Савченко, Д. Студенцопроблемнова).

Виклад основного матеріалу. Порівняння наведених автором статистичних показників та отриманих нами середніх даних за шкалами методики «Особистісний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації» засвідчує, що результати перебу-

Таблиця 1.

Порівняння статистичних та середніх показників за шкалами методики «Особистісний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації» (О. В. Савченко, Д. Ю. Студенцова), N=93

№ з/п	Стиль	Середнє статистичне значення	Середнє значення	Станайни	Рівень
1	Діяльнісний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	38,85±5,68	35,34	–	
2	Конструктивно-рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	36,84±5,66	34,60	–	
3	Деструктивно-рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	34,20±6,90	32,51	4	середній
4	Унікаючий стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	30,37±5,72	33,1	6	середній
5	Діяльнісно-унікаючий стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	47,84±5,98	44,12	3	низький
6	Конструктивно-деструктивний рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації	43,44±6,47	42,24	5	середній

вають у межах середніх статистичних значень, представлених розробником методики (Савченко, 2016).

Аналіз даних показує, що в досліджуваній вибірці студентів серед однополярних стильових проявів переважає діяльнісний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації ($M=35,34\pm 5,21$). Найнижчі показники досліджувані демонструють щодо унікаючого стилю розв'язання проблемно-конфліктної ситуації ($M=33,1\pm 4,24$), що свідчить про «відсутність яскраво вираженої установки на відкладання проблем та ігнорування їх наявності» (Савченко, 2016 : 235).

Серед проявів діяльнісного стилю (див. табл. 2) привертає увагу значний відсоток студентів, які різною мірою погодилися із твердженнями «Чим більше мій день насичений подіями, тим більш задоволеним я себе відчуваю» (58,06%), «Я не люблю довго сидіти без діла і легко придумую собі заняття» (58,06%), «Успіху у своїх діях я досягаю завдяки гнучкій поведінці, постійній орієнтації на обставини, що змінюються» (45,16%). Водночас 41,94% опитаних погодилися із твердженням «У складні для мене періоди життя я можу впродовж тривалого часу згадувати минуле і фантазувати про майбутнє». Це передусім є свідченням того, що поринання у спогади чи фантазії в складні періоди життя, ігнорування реальних обставин не

підвищуватиме ефективність таких людей у процесі додання життєвих негараздів, оскільки мало усвідомлюються елементи досвіду.

Серед проявів унікаючого стилю (див. табл. 3) насамперед привертає увагу значний відсоток студентів (54,84%), які погодилися із твердженнями «Я не схильний планувати майбутнє і більше орієнтуюся на обставини "тут і зараз"», «Мені властиво сподіватися на випадок, «пливти за течією», а не проти неї» – 38,71%, «Життя має циклічний характер, події весь час повторюються» – 38,71%. Близько третини опитаних погодилися із твердженнями: «Я вважаю, якщо проблему на деякий час відкласти, то згодом вона сама вирішиться певним чином» (29,03%), «Якщо мені важко прийняти важливе рішення в житті, я намагаюся якомога довше відтягувати цей момент, забороняю собі думати про дану ситуацію» (32,26%), «Стирання з пам'яті» неприємних моментів мого життя допомагає мені впоратися з труднощами сьогодні» (29,03%). Про наявність недостатньої ініціативності, певної пасивності свідчить те, що 35,48% студентів погодилися з твердженням «Я люблю, коли рішення приймають інші, а я їх втілюю в життя».

Отже, найбільш виражені проблеми в досліджуваній вибірці пов'язані з умінням студентів плану-

Таблиця 2.

Дані за шкалою

«Діяльнісний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації», N=93

№ твердження	Основні характеристики стилю	Абсолютно не згоден	Не згоден	Складно визначити	Згоден	Повністю згоден
7	Чим більше мій день насичений подіями, тим більше я задоволеним себе відчуваю	6,45%	22,58%	12,91%	35,48%	22,58%
11	Успіху у своїх діях я досягаю завдяки гнучкій поведінці, постійній орієнтації на обставини, що змінюються	0%	22,58%	32,26%	25,81%	19,35%
15	Я не люблю довго роздумувати, зважувати варіанти, а швидко приймаю рішення	3,23%	29,03%	41,94%	19,35%	6,45%
19	До мене можна застосувати вислів «мета виправдовує засоби»	12,91%	19,35%	32,26%	32,26%	3,22%
23	У мене є уявний ідеальний образ себе, і я постійно працюю над тим, щоб його досягти	6,45%	25,81%	29,03%	32,26%	6,45%
25	У мене підвищені вимоги до себе, я самокритичний	3,23%	19,35%	29,03%	32,26%	16,13%
27	Я не люблю довго сидіти без діла і легко придумую собі заняття	3,22%	16,13%	22,58%	41,94%	16,13%
1	Розмови із самим собою дозволяють мені знайти вихід зі складних ситуацій	0%	22,58%	35,48%	29,03%	12,91%
9	Я вмію контролювати перебіг власних думок і вчасно зупиняти його	3,22%	25,81%	32,26%	32,26%	6,45%
10	У складні для мене періоди життя я можу впродовж тривалого часу згадувати минуле і фантазувати про майбутнє	3,22%	16,13%	38,71%	25,81%	16,13%
21	Я вмію контролювати власні емоції і стани	0%	29,03%	29,03%	29,03%	12,91%

Дані за шкалою «Уникаючий стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації»,

N=93

№ твердження	Основні характеристики стилю	Абсолютно не згоден	Не згоден	Складно визначити	Згоден	Повністю згоден
8	Якщо мені в житті важко прийняти важливе рішення, я намагаюся якомога довше відтягувати цей момент, забороняю собі думати про дану ситуацію	6,45%	35,48%	25,81%	25,81%	6,45%
12	Я вважаю, якщо проблему відкласти на певний час, то згодом вона сама вирішиться певним чином	16,13%	29,03%	25,81%	22,58%	6,45%
16	"Стирання з пам'яті" неприємних моментів мого життя допомагає мені справлятися з труднощами в сьогоденні	16,13%	29,03%	25,81%	9,68%	19,35%
20	Я люблю, коли рішення приймають інші, а я їх втілюю в життя	9,68%	12,90%	41,94%	32,26%	3,22%
22	Життя має циклічний характер, події постійно повторюються	0	38,71%	22,58%	32,26%	6,45%
24	Я не схильний планувати майбутнє і більше орієнтуюся на обставини «тут і зараз»	3,23%	22,58%	19,35%	45,16%	9,68%
28	Мені властиво сподіватися на волю випадку, «плисти за течією», а не проти неї	6,45%	32,26%	22,58%	25,81%	12,90%
4	Я часто відчуваю бажання все кинути і почати «з чистого аркуша», кардинально змінити своє життя	0	29,03%	41,94%	19,35%	9,68%
15	Я не люблю довго роздумувати, зважувати варіанти, а швидко приймаю рішення	3,22%	29,03%	41,94%	19,35%	6,45%
17	Перед початком дії я продумую свою стратегію, намагаюся спрогнозувати результат, передбачити наслідки своїх дій	6,45%	29,03%	22,58%	25,81%	16,13%
26	Мені властиво наступати «на ті ж граблі», навіть якщо я знаю про можливі наслідки	3,23%	12,90%	41,94%	32,26%	9,68%

вати свою діяльність та своє майбутнє, проявляти ініціативу у вирішенні проблем та протиріч.

Результати за шкалою «Деструктивно-рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації» наведено в таблиці 4.

Таблиця 4.

Дані за шкалою «Деструктивно-рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації», N=93

№ твердження	Основні характеристики стилю	Абсолютно не згоден	Не згоден	Складно визначити	Згоден	Повністю згоден
2	Мені складно перервати свої думки і переживання після того, як я довго роздумував про свої проблеми, невдачі	12,9%	22,58%	32,26%	25,81%	6,45%
4	Я часто відчуваю бажання кинути все і почати «з чистого аркуша», кардинально змінити своє життя	0%	29,03%	41,94%	19,35%	9,68%
6	Ситуація невдачі паралізує мене, я почуваюсь розгубленим, «не у своїй тарілці»	6,45%	9,68%	29,03%	45,16%	9,68%
10	У складні для мене періоди життя я можу впродовж тривалого часу згадувати минуле і фантазувати про майбутнє	3,22%	16,13%	38,71%	25,81%	16,13%
14	Мені складно заснути після невдачі, оскільки я подумки перебираю різні варіанти своєї поведінки	3,22%	25,81%	29,03%	32,26%	9,68%
18	Я помічаю, що з віком стаю дуже критичним до себе, до своїх досягнень, я рідко можу виправдати свої невдачі	3,23%	16,13%	38,71%	29,03%	12,90%
26	Мені властиво наступати «на ті ж граблі», навіть коли я знаю про можливі наслідки	3,22%	12,90%	41,94%	32,26%	9,68%
8	Якщо мені важко прийняти важливе рішення, я намагаюся якомога довше відтягувати цей момент, забороняю собі думати про дану ситуацію	6,45%	35,48%	25,81%	25,81%	6,45%
9	Я вмію контролювати перебіг власних думок і вчасно зупинитися	3,22%	25,81%	32,26%	32,26%	6,45%
21	Я вмію контролювати свої емоції і стани	0%	29,03%	29,03%	29,03%	12,91%
25	У мене підвищені вимоги до себе, я самокритичний	3,23%	19,35%	29,03%	32,26%	16,13%

Отже, чим вищим є рівень сформованості деструктивно-рефлексивного стилю, тим вищі показники розвиненості рефлексивних здібностей, але нижчий рівень показників самоконтролю поведінки. О. Савченко припускає, що деструктивний характер рефлексії пов'язаний передусім із дефіцитом регулятивних ресурсів суб'єкта, несформованістю його індивідуального стилю саморегуляції, що виражається в неспроможності самостійно планувати та програмувати власну поведінку, залежно від обраних засобів реагування та зовнішніх чинників (Савченко, 2016 : 234-235).

У досліджуваній нами вибірці середньогрупове значення прояву деструктивно-рефлексивного стилю відповідає середньому рівню. Більша частина опитаних погодилися із твердженням «Ситуація невдачі паралізує мене, я почуваюсь розгубленим, «не у своїй тарілці» (54,84%) та «У мене підвищені вимоги до себе, я самокритичний» (48,39%). Водночас 29% респондентів відчувають проблеми з умінням «контролювати перебіг власних думок і вчасно зупиняти його» та вмінням «контролювати свої емоції і стани» (29%). Таким чином, у цих студентів простежується негативний фактор низького рівня контролю емоцій, переживань, думок та надто критичне ставлення до власних можливостей. Означене може відчутно ускладнювати пошук ефективних засобів виходу зі складної ситуації.

Значний відсоток студентів погодилися з твердженнями «Мені складно заснути після невдачі, оскільки я подумки перебираю різні варіанти своєї поведінки» (41,94%), «Мені властиво наступати «на ті ж самі граблі», навіть коли я знаю про можливі наслідки» (41,94%), «Я помічаю, що з віком стаю дуже критичним до себе, до своїх досягнень, я рідко можу виправдати свої невдачі» (41,94%), «У складні для мене періоди життя я можу впродовж тривалого часу згадувати минуле і фантазувати про майбутнє» (41,94%). Це свідчить про те, що вони надто концентрують увагу на власних недоліках і невдачах у вирішенні важливих життєвих питань. У зв'язку з цим їм важко переключати увагу на інші аспекти важливої ситуації, ефективно розподіляти увагу між її значущими елементами.

Виразений деструктивно-рефлексивний стиль «свідчить про нездатність особистості ефективно конт-

ролювати власні переживання та емоції, підпорядковувати їх актуальним цілям; надмірне зосередження суб'єкта на власних невдачах, песимістичній спрямованості мислення. Особистість відчуває певні труднощі з активізацією зусиль, необхідних для реалізації власних задумів та подолання перешкод» (Савченко, 2017). Водночас дослідники вказують і на позитивний вплив деструктивного рефлексивного стилю на загальний рівень організації системи рефлексивних ресурсів, оскільки це може бути пов'язано з інтенсивною роботою зі змістом власної «Я-концепції». Як наслідок, – таким суб'єктам радять використовувати рефлексивні практики, які «допомагають опанувати тривогу та переживання, що пов'язані з поразками, завдяки фіксуванню того, що вже зроблено, та плануванню своїх дій на два-три дні наперед, відпрацьовуванню навичок ефективного спілкування та впливу, використанню технік, які передбачають майбутнє» (Савченко, 2017).

Порівняння біполярних стилів розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій засвідчило, що рівень вираженості діяльно-унікаючого стилю вищий ($M=44,12+6,01$) ніж рівень вираженості конструктивно-деструктивного рефлексивного стилю ($M=42,24+6,13$). Це свідчить про те, що в юнацькому віці орієнтація на зміну обставин переважає орієнтацію на зміну себе.

Результати за шкалою «Діяльно-унікаючий стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації» наведено в таблиці 5.

У досліджуваній нами вибірці середньогруповий рівень прояву діяльно-унікаючого стилю відповідає 3 станайнам, а отже, є низьким. Це означає, що значна частина осіб мають низький рівень активності, схильність уникати відповідальності за власні рішення, їм притаманне відчуття труднощів та низька спроможність ефективно діяти в ситуаціях вибору та самовизначення. Суб'єкти демонструють недостатньо сформовану готовність до активних спроб розв'язати проблемно-конфліктну ситуацію, схильність до уникнення ситуації, що призводять до підвищення рівня психічної напруги, відкладання терміну вирішення проблеми та розраховування на волю випадку (Савченко, 2016 : 242). Водночас студенти більше віддають перевагу зовнішній активності, спрямованій на розв'язання проблеми порівняно з внутрішньою активністю, мета якої –

Дані за шкалою «Діяльнісно-уникаючий стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації», N=93

№ твердження	Основні характеристики стилю	Абсолютно не згоден	Не згоден	Складно визначити	Згоден	Повністю згоден	Середнє значення в балах
8	Якщо мені важко прийняти важливе рішення в житті, я намагаюся якомога довше відтягувати цей момент, забороняю собі думати про дану ситуацію	6,45%	35,48%	25,81%	25,81%	6,45%	3,1
12	Я вважаю, що якщо проблему відкласти на певний час, то згодом вона сама якось вирішиться	16,13%	29,03%	25,81%	22,58%	6,45%	3,25
16	«Стирання з пам'яті» неприємних моментів мого життя допомагає мені справлятися з труднощами в сьогоденні	16,13%	29,03%	25,81%	9,68%	19,35%	3,13
20	Я люблю, коли рішення приймають інші, а я їх втілюю в життя	9,68%	12,90%	41,94%	32,26%	3,22%	2,94
22	Життя має циклічний характер, події весь час повторюються	0	38,71%	22,58%	32,26%	6,45%	2,94
24	Я не схильний планувати майбутнє і більше орієнтуюся на обставини «тут і зараз»	3,23%	22,58%	19,35%	45,16%	9,68%	3,09
28	Мені властиво сподіватися на волю випадку, «плисти за течією», а не проти неї	6,45%	32,26%	22,58%	25,81%	12,90%	2,94
7	Що більше насичений подіями мій день, то більш задоволеним я себе відчуваю	6,45%	22,58%	12,91%	35,48%	22,58%	3,45
11	Успіху в своїх діях я досягаю завдяки гнучкій поведінці, постійній орієнтації на обставини, що змінюються	0%	22,58%	32,26%	25,81%	19,35%	3,41
15	Я не люблю довго роздумувати, зважувати варіанти, я швидко приймаю рішення	3,23%	29,03%	41,94%	19,35%	6,45%	2,97
19	До мене можна застосувати вислів «мета виправдовує засоби»	12,91%	19,35%	32,26%	32,26%	3,22%	2,94
23	У мене є уявний ідеальний образ себе і я постійно працюю над тим, щоб його досягти	6,45%	25,81%	29,03%	32,26%	6,45%	3,06
25	У мене підвищені вимоги до себе, я – самокритичний	3,23%	19,35%	29,03%	32,26%	16,13%	3,39
27	Я не люблю довго сидіти без діла і легко придумую собі заняття	3,22%	16,13%	22,58%	41,94%	16,13%	3,52
Середнє сумарне значення							44,12

зрозуміти своє місце в проблемно-конфліктній ситуації та змінити ставлення до неї. Так, 45,16% студентів погодилися із твердженням «Успіху в своїх діях я досягаю завдяки гнучкій поведінці, постійній орієнтації на обставини, що змінюються» (хсер=3,41 балів) і значно менше погодилися з відповіддю «У мене є уявний ідеальний образ себе і я постійно працюю над тим, щоб його досягти» (38,71%; хсер=3,06 балів). Отже, розумова активність у проблемно-конфліктній ситуації переважає над смислотворною. При цьому простежується критичність у сприйнятті власних дій (48,39% студентів погодилися з твердженням «У мене підвищені вимоги до себе, я – самокритичний» – хсер=3,39 балів), що може значно знижувати самооцінку та підвищувати рівень внутрішньої напруги та тривоги.

Конструктивний рефлексивний стиль виявляється у вираженні тенденцій до самопізнання особистості та осмислення власних особливостей. При цьому

суб'єкт відчуває впевненість у своїй здатності контролювати власні думки, переживання та емоційні прояви, керувати ними, спрямовуючи свою активність в ефективне русло.

Результати за шкалою «Конструктивно-деструктивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації» наведені в таблиці 6.

Показники сформованості конструктивно-деструктивного рефлексивного стилю були обрані автором методики як основний показник сформованості рефлексивного стилю особистості. Як бачимо, середньогрупове сумарне значення за шкалою конструктивно-деструктивного рефлексивного стилю відповідає середньому рівню його сформованості (42,24 – 5 стандартних відхилень). Середнє сумарне значення деструктивного полюсу становить 19,64 балів, а конструктивного – 22,6 балів. Таким чином, можемо зробити загальний висновок, що в досліджуваній групі студентів на середньому

Дані за шкалою «Конструктивно-деструктивний стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації», N=93

№ твердження	Основні характеристики стилю	Абсолютно не згоден	Не згоден	Складно визначити	Згоден	Повністю згоден	Середнє значення в балах
2	Мені складно перервати свої думки і переживання після того, коли я довгий час роздумував над своїми проблемами та невдачами	12,9%	22,58%	32,26%	25,81%	6,45%	3,09
4	Я часто відчуваю бажання кинути все і почати «з чистого аркуша», кардинально змінивши своє життя	0%	29,03%	41,94%	19,35%	9,68%	2,90
6	Ситуація невдачі паралізує мене, я почуваюся розгубленим, «не у своїй тарілці»	6,45%	9,68%	29,03%	45,16%	9,68%	2,58
10	Я можу впродовж тривалого часу згадувати минуле і фантазувати про майбутнє, особливо – у складні для мене періоди життя	3,22%	16,13%	38,71%	25,81%	16,13%	2,90
14	Мені складно заснути після невдачі, оскільки я подумки перебираю різні варіанти своєї поведінки	3,22%	25,81%	29,03%	32,26%	9,68%	2,81
18	Я помічаю, що з віком стаю дуже критичним до себе, своїх досягнень та рідко можу виправдати власні невдачі	3,23%	16,13%	38,71%	29,03%	12,90%	2,68
26	Мені властиво наступати «на ті ж самі граблі» навіть тоді, коли я знаю про можливі наслідки	3,22%	12,90%	41,94%	32,26%	9,68%	2,68
1	Розмови із самим собою дають мені змогу знаходити вирішення складних проблем	0%	22,58%	35,48%	29,03%	12,91%	3,32
3	Я використовую результати своїх минулих досягнень для прогнозування майбутнього	3,23%	16,13%	32,26%	35,48%	12,9%	3,39
5	У складній ситуації я спочатку певний час спостерігаю за своїми думками і почуттями та лише потім приймаю рішення	0	32,26%	19,35%	35,48%	12,9%	3,29
9	Я вмю контролювати власні думки і вчасно зупиняти їх	3,22%	25,81%	32,26%	32,26%	6,45%	3,13
13	В основі моєї успішності – ретельний аналіз моїх дій у минулому	3,23%	35,48%	19,35%	35,48%	6,45%	3,06
17	Перед початком дії я продумую свою стратегію, намагаюся спрогнозувати результат, передбачити наслідки своїх дій	6,45%	29,03%	22,58%	25,81%	16,13%	3,16
21	Я вмю контролювати власні емоції і стани	0%	29,03%	29,03%	29,03%	12,91%	3,25
Середньогрупове сумарне значення							42,24

рівні виражені тенденції до самопізнання, осмислення власних особливостей, схильностей та рис. При цьому суб'єкт відчуває недостатню впевненість у своїй здатності контролювати власні думки, переживання та емоційні прояви, здатності керувати ними, спрямовуючи свою активність в ефективне русло.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз засвідчив вагомий роль метакогнітивних чинників у формуванні політичної компетентності молоді. Зокрема, рефлексивний стиль розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій можна розглядати як важливий механізм становлення особистості юнацького віку та суб'єкта політичних відносин. Отримані емпіричні дані щодо особливостей прояву рефлексивного стилю розв'язання проблемно-конфліктних ситуацій студентів експлікують ту проблему, що значній частині студентів притаманні прояви уникаючого та деструктивного рефлексивного стилів. Вони проявляються в низькому рівні

ініціативності, схильності уникати відповідальності за власні рішення, відчутті низької спроможності ефективно діяти в ситуаціях вибору та самовизначення, імпульсивному характері прийняття рішень, схильності до відкладання терміну вирішення проблем тощо. У близько третини опитаних простежується негативний фактор низького рівня контролю емоцій, переживань, думок та занадто критичне ставлення до своїх можливостей. Ігнорування або надмірна зосередженість на невдачах не дають змоги суб'єктам своєчасно активізувати зусилля на реалізацію цілей, досягнення успіху. Варто зауважити, що студенти більше віддають перевагу зовнішній активності, спрямованій на розв'язання проблеми, порівняно з внутрішньою активністю, мета якої – зрозуміти своє місце в проблемно-конфліктній ситуації та змінити ставлення до неї. Означені особливості можуть впливати як на процеси політичного самовизначення студентської молоді, так і на їх політичну компетентність. Пе-

ревірка такого взаємозв'язку і стане перспективою подальшого дослідження.

References :

- Avhustiuk, M. M. (2016) *Iliuziia znannia v metakohnityvnomu monitorynhu navchalnoi diialnosti studentiv VNZ. [Illusion of knowledge in metacognitive monitoring of educational activities of university students].* Ostroh. [in Ukrainian].
- Kiriiienko, O. D. (2016) *Pryntsyipy transformatsii politychnoi identychnosti indyvida v umovakh hlobalizatsii. [Principles of transformation political identity of the personality in conditions of globalization].* Lviv. [in Ukrainian].
- Weber, M. Koehler, C. (2017) *Illusions of Knowledge: Media Exposure and Citizens' Perceived Political Competence* International Journal of Communication. Retrieved from URL: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/5915>.
- Naidonova, L. M. (2014) *Hrupova refleksiiia yak mekhanizm rekonstruktсии sotsialnykh nastanovlen. [Group reflection as a mechanism of reconstruction of social attitudes].* Kyiv. [in Ukrainian].
- Savchenko, O. V. (2017) *Konstruktivni ta destruktivni formy refleksiiiu. [Constructive and destructive forms of reflection].* Likarska sprava. 238–244. Retrieved from URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/720395.pdf> [in Ukrainian].
- Savchenko, O. V. (2016) *Refleksyivna kompetentnist osobystosti. [Reflective competence of the personality].* Kherson: PP:Vyshemyrskyi. 596. [in Ukrainian].
- Solhaug, T. (2006) *Knowledge and Self-efficacy as Predictors of Political Participation and Civic Attitudes: with relevance for educational practice.* Policy Futures in Education.
- Tikhomirova, L. S. (2013) *Priznaki ilyuzornogo znaniya v nauchnom tekste. [Signs of illusion of knowledge in scientific text].* Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Retrieved from URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/priznaki-illyuzornogo-znaniya-v-nauchnom-tekste>. [in Russian].
- Tsentr Razumkova (2017) *Politychna kultura hromadian Ukrainy: stan, osoblyvosti, tendencii. [Political culture Ukrainian citizens: status, features, trends].* Kyiv. 4–13. Retrieved from URL: http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf. [in Ukrainian].
- Zubok, Y. A. (2012) *Refleksiya v samoregulyatsii sotsialnopoliticheskikh vzaimodeystviy molodezhi. [Reflection in the self-regulation of social and political interactions of youth].* Sotsiologiya vlasti. [in Russian].

Volodymyr Ilnytskyi

PhD student of the Department of Psychology, National University "Ostroh Academy", Ostroh (Ukraine)

Ruslana Kalamazh

DSc in Psychological Science, professor, Vice-rector for educational work National University "Ostroh Academy", Ostroh (Ukraine)

REFLEXIVE STYLE AS A META-COGNITIVE FACTOR OF POLITICAL COMPETENCE FORMATION

ABSTRACT

In the modern socialization conditions, meta-cognitive competence is an important factor in the perception and processing of information and informed decision making by a person. In the realm of political behavior, meta-cognitive competence has the potential to influence a person's beliefs and actions and prevents him/her to become a hostage of various political technologies. At the system of meta-cognition, reflection plays a key role as a significant facilitator of meta-cognitive processes. A significant role plays also a person's ability to properly evaluate and use own resources, strengths, and weaknesses of his/her personality, his/her ability to influence socio-political processes and participate in socially important decisions.

The main article goal is to theoretically justify the role of reflection as a meta-cognitive factor in the formation of students' political competence, and also to empirically investigate the stylistic features of problem-conflict situation solving by students as a component of their reflective competence.

The analyzed study results showed that the dominant indicator in the sample of 93 persons was the constructive-destructive reflexive style. A significant number of students used the evasive style. Its manifestations are a low initiative, tendency to avoid responsibility for one's own decisions, the poor capability to act effectively in situations when a quick decision is needed, in situations of self-determination, an impulsive nature of their decision making and tendency to postpone problem resolving. One-third of the students showed low control over emotions, feelings, thoughts and a highly critical attitude to personal capabilities. Ignored failures or over-focusing on them do not allow people to intensify efforts to achieve goals and be success-

ful. Students prefer external efforts for problem solving, rather than an internal activity that aims to understand their personal place in a problem or conflict situation. These features can affect political self-determination and the political competence of students. Checking of this interconnection will be a prospect for further research.

Keywords: reflection, meta-cognition, style, political competence, political self-determination.

Ильницький Владимир Олегович

Аспирант кафедри психології Національного Університету «Острозька Академія», г. Острог (Україна)

Каламаж Руслана Владимировна

Доктор психологічних наук, професор, проректор по навчально-виховній роботі Національного Університету «Острозька Академія», г. Острог (Україна)

РЕФЛЕКСИВНИЙ СТИЛЬ ЯК МЕТАКОГНИТИВНИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧЕСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

АННОТАЦІЯ

В сучасних умовах соціалізації метакогнітивна компетентність є важливим фактором сприйняття та переробки інформації, а також осознанного прийняття рішень суб'єктом. В області політичного поведіння метакогнітивна компетентність має потенціал, щоб впливати на переконання та дії суб'єкта і не дозволити йому стати заложником різних політичних технологій. В системі метакогніцій ключове місце займає рефлексія як суттєвий фасилітатор (облегчач) метакогнітивних процесів. Важливу роль грає здатність людини правильно оцінити і застосувати свої власні ресурси, сильні та слабкі сторони своєї особистості, свою здатність впливати на соціально-політичні процеси, брати участь в прийнятті суспільно важливих рішень.

Метою статті є теоретично обґрунтувати роль рефлексії як метакогнітивного фактора формування політичної компетентності студентів і емпірично дослідити проявлення стилевих

особливостей рішення проблемно-конфліктних ситуацій студентів як компонента їх рефлексивної компетентності.

Аналіз результатів дослідження показав, що в досліджуваній вибірці (93 осіб) переважають показники конструктивно-деструктивного рефлексивного стилю, а також значущої частини студентів присущі прояви уникального стилю. Це виявляється в низькому рівні ініціативності, схильності уникати відповідальності за власні рішення, відчутті низької здатності ефективно діяти в ситуаціях вибору і самоопределення, імпульсивному характеру прийняття рішень, схильності до відкладання терміну рішення проблем. У третій частині опитаних студентів прослідковується негативний фактор низького рівня контролю емоцій, переживань, мислей і надто критичне ставлення до своїх можливостей. Ігнорування або надмірна зосередженість на невдачах не дозволяють суб'єктам своєчасно активізувати зусилля на реалізацію цілей і досягнення успіху. Звертає увагу, що студенти більше віддають перевагу зовнішній активності, спрямованій на рішення проблеми, порівняно з внутрішньою активністю, метою якої є визначити своє місце в проблемно-конфліктній ситуації і змінити ставлення до неї. Зазначені особливості можуть впливати як на процеси політичного самоопределення студентської молоді, так і на їх політичну компетентність. Перевірка такої взаємозв'язи і стане перспективою подальшого дослідження.

Ключові слова: рефлексія, метакогніція, стиль, політична компетентність, політичне самоопределення.

Дата отримання статті: 06.02.2020

Дата рекомендації до друку: 26.02.2020

Дата оприлюднення: 26.02.2020